

## מה אני עושה כאן / צחי סלייטר

### על תפקידה של הישיבה

אם אעבור ואשאל את יושבי בית המדרש: למה באת לישיבה? מה אתה עושה כאן? למה בחרת להשקיע זמן ומאמצים בלימוד תורה? ככל הנראה התשובות תהיינה: אני רוצה להרחיב את הידע שלי על אורח החיים שלי, אני רוצה לכרוך האם היהדות יכולה להיות חלק מעולמי, אני רוצה לעצב את זהותי. ואולי גם: אני רוצה לגדול בתורה או סתם: אני כאן בשביל ללמוד תורה. אם ננסה לשאול את השאלות ברזולוציה רחבה יותר, הן תישאלנה על הישיבה עצמה: מה מטרתה של הישיבה? מה קובע את היעדים שהיא מציבה לעצמה? מה תפקידה במרחב הציבורי הדתי-לאומי והישראלי, וממילא גם מה הצדקתה המוסרית?

אבקש להציע תשובה אחת ויחידה לשאלות אלו בדברים הבאים. ככל הנראה התשובה לא תכסה את מכלול התשובות של הבאים בשערי הישיבה ובכל זאת אני מאמין שיש בתשובה המובאת לפניכם נגיעה בשלל העולמות הללו. אודה ולא אבוש: אין זה מתפקידי או ממעמדי, כאחרון התלמידים, להציע תשובות לשאלות אלו העומדות ברומו של עולם. גם אין אני מבקש לטעון שרבני הישיבה וראשיה אינם מספקים תשובות לשאלות אלו. עם כל זאת, אני מרגיש כי שאלות גדולות אלו עדיין תלויות ועומדות ומצפות למענה. ברוחות התת קרקעיות שבבית המדרש, אני חש בחוסר נחת. חוסר נחת המבוסס על אי הבנה מספקת של תכלית המעשה הלימודי בבית המדרש. ההסברים השונים לתחושות אלו והסיבות מדוע אני מרגיש - כאחרון התלמידים - שיש לי דבר מה לתרום לדיון הזה, יתבארו מאליהם במהלך הדברים.

## על דימויים והבנת העולם

לעולם הדימויים של האדם ישנה השפעה מכרעת על עיצוב תפיסת עולמו.<sup>1</sup> האופנים השונים בהם אנו תופשים את המציאות ומבינים אותה, נקבעים על ידי דימויים שונים בהם אנו עושים שימוש ביחס למציאות הנתונה. הדבר נכון ביתר שאת כאשר מדובר בעולם הרוח של האדם, שהוא מטבעו עולם אמורפי יותר ופחות מוחשי. נביא דוגמא לדבר מדברי הרב קוק:

"יש כפירה שהיא כהודאה, והודאה שהיא ככפירה. כיצד? מודה אדם שהתורה היא מן השמים, אבל אותם השמים מצטיירים אצלו בצורות כל כך משונות, עד שלא נשאר בה מן האמונה האמיתית מאומה. וכפירה שהיא כהודאה כיצד? כופר אדם בתורה מן השמים, אבל כפירתו מיוסדת רק על אותה הקליטה שקלט מן הציור של צורת השמים אשר במוחות המלאים מחשבות הבל ותוהו, והוא אומר- התורה יש לה מקור יותר נעלה מזה. ומתחיל למצוא יסודה מגדולת רוח האדם, מעומק המוסר ורום החכמה שלו. אע"פ שעדיין לא הגיע בזה למרכז האמת, מכל מקום כפירה זו כהודאה היא חשובה, והיא הולכת ומתקרבת להודאת אמונת אומן. ודור תהפוכות כזה הוא נדרש גם כן למעליותא. ותורה מן השמים משל הוא על כל כללי ופרטי האמונות, ביחס של מאמר המבטאי שלהן אל תמציתן הפנימי, שהוא העיקר המבוקש באמונה. הביטול של התכנים המורגלים ע"פ הסברתם הקודמת בענייני הקדושה והאמונה, הם גורמים חידוש לטובה בעולם, והתוכן של הקדושה והבהירות דעת ה' יוצא עי"ז אל הפועל בכל מלוא תוקפו."

(אורות האמונה, עמ' 25)

פסקה זו עמוסה כל טוב. נתחיל בדוגמא שהראי"ה מביא בפתיחה. יש אדם שמאמין בתורה מהשמים, אבל אמונה זו נחשבת בעיני הראי"ה ככפירה בתורת ה'. ולהיפך, יש אדם שכופר בתורה מהשמים, אבל הראי"ה רואה בכפירה זו צעד בכיוון הנכון לאמונה שלמה וראויה. אצל שני האנשים הבעיה היא בתפיסת השמים שלהם. דימוי השמים, קרי: דימוי הא-לוהות הקיים אצל האדם, צריך להיות מבורר ואמיתי ככל האפשר, בכדי שהאדם יוכל לקבוע את היחס הנכון

<sup>1</sup> אלמנט זה משמעותי מאוד להבנת טענתי בהמשך והובא כאן בקצרה בלבד. לפירוט ודוגמאות ראו את הפתיחה למאמרי 'דמות א-לוהים' – דימוי הא-לוהות ע"פ משנתו של השפת-אמת, שפורסם באביע 7.

בין האל והמציאות. במקרה שלפנינו, הדימוי הכושל של השמים, ככל הנראה דימוי מצומצם או פרימיטיבי<sup>2</sup>, מביא את המאמין להבין את התורה בצורה מצומצמת ופרימיטיבית ואת הכופר הוא מביא לכפור ביחס שבין אלוהות שכזו לתורה. דווקא תפיסתו של הכופר נחשבת כעומדת על הדרך הנכונה משום שהיא תופסת שהתורה גדולה ועשירה יותר מכדי לנבוע ממה שנתפש אצלו כאלוהות ולכן הוא מחפש את מקורה במקומות אחרים. חיפוש זה עשוי להביא בסופו של דבר גם להכרות מעמיקה ונכונה יותר עם הא-לוהות.<sup>3</sup>

בהקשר הזה מעניין לראות את הביטויים בהם משתמש הראי"ה לאמונות הכוזבות והנכונות. למרות שמדובר בעולם דימויו של האדם, עדיין ישנן 'מחשבות הבל ותוהו' וישנן מחשבות שהן 'אמונת אומן'. נראה לי שבהקשר הזה יהיה נכון לעשות שימוש בביטוי 'דימוי מלא' מול 'דימוי ריק'. את האל כשלעצמו לא יכיל שום דימוי ושום כינוי:

"מה שאני אוהב איננו נקרא בשום שם. איך יקרא בשם, מה שהוא יותר מן הכל, יותר מן הטוב, יותר מן המהות, יותר מן ההויה, ואני אוהב, ואני אומר אני אוהב את הא-להים."

(אוה"ק ד', עמ' ת"א)

והרי כל שם וכל כינוי, כולל המילה 'א-לוהים' עצמה, רומז לדימוי כלשהו. ובכל זאת, גם אם שום דימוי איננו מקיף את מכלול הא-לוהות, אין זה אומר שכל הדימויים שווים. מטרתו של הדימוי הוא להגיע לכדי הבהרה של מה שמעבר לו, להיות עדשה שקופה דרכה אפשר להבין דבר אחר. 'דימוי מלא' הוא דימוי המבצע את מלאכתו, שקוף או שקוף חלקית. אני מכנה אותו 'מלא' בגלל שהוא טעון במשמעות, קיים ערך ממשי אותו הוא מייצג. בפסקה האחרונה הביטוי 'אני אוהב את א-להים' הינו ביטוי חלקי, אבל הוא מבטא משהו אמיתי, קשר אמיתי בין הדובר ליש המכונה 'א-להים'. 'דימוי ריק' אם כן, הוא דימוי שלא מבצע את מלאכתו, שאיננו מוליך לשום דבר שמעבר לו. אפשר גם לכנות

<sup>2</sup> אני הייתי מהמר על סבא זקן עם מקל – קרי: דמותו הכבדה וחמורת הסבר של משגיח קפדן. אבל זה ניחוש בלבד.

<sup>3</sup> ישנה אגדה המסופרת על הראי"ה שתמחיש זאת היטב. כאשר הראי"ה פגש באחד החלוצים החילוניים, הוא טען בפניו: "אותו האלוהים שאתה כופר בו, גם אני לא מאמין בו".

## מה אני עושה כאן

אותו דימוי עכור, משום שהוא איננו מייצג דבר מעבר לדימוי עצמו. דימוי ריק הוא מילים בעלמא, מילים שאינן מבטאות דבר ממשי במציאות. יש לדייק, אין אני מדבר כאן על שיקוף עולמו הפנימי של האדם וגם אין הרב קוק מדבר על כך. אנו עוסקים בממשות, בשיקוף של משהו הקיים קיום אמיתי במציאות, באונטולוגיה. הא-לוהות קיימת במציאות, לראי"ה אין בכך ספק, השאלה היא האם דימוי הא-לוהות שהאדם בנה לעצמו מצליח לגעת בממשות הזו, ולו באופן חלקי, או שמא מדובר בדימוי ריק לחלוטין.

כל הדיון הזה מתבסס במקורו על הגותו של עמנואל קאנט. קאנט הוא שהצביע על הפער הקיים בין העולם 'כפי שהוא לעצמו' לבין הדרך בה האדם תופס אותו. לפי קאנט ההכרה האנושית איננה תופשת את האובייקטים הנתונים מחוץ לה באופן פסיבי לחלוטין. תהליך ההכרה הינו תהליך משולב, מצד אחד ההכרה קולטת רשמים מאובייקטים הנתונים מחוצה לה ומצד שני היא משליכה את מושגיה ועולמה על אותם אובייקטים ואיננה מסוגלת לתפוס אותם ללא מושגי הכרתה.<sup>4</sup> בהגותו של קאנט, אותן דרכים שונות בהן האדם תופס את העולם הן משותפות לכל בני האדם באשר הם. עם זאת, ההצבעה על הפער הזה, שכולל את חוסר היכולת לומר שום דבר על 'הדבר כשלעצמו', הביאה להשפעות מרחיקות לכת שחרגו מהרעיון הזה. אחת מן ההשפעות הללו היא ההתמקדות בדרכי ההכרה של האדם והאופנים השונים שבהם הוא תופס את העולם.<sup>5</sup> במאה ה-20 התמקדו פילוסופים שונים בחלקן של המילים והשפה בעיצוב הדרכים שבהן תבונתו של האדם תופשת את המציאות.

<sup>4</sup> הדוגמאות המובהקות לכך הן מושגי החלל והזמן. לפי קאנט, ההכרה האנושית איננה מסוגלת לתפוס עצמים מבלי לתפוס אותם כנתונים בתוך חלל וזמן. החלל והזמן אינם מחויבים ואינם נלמדים דרך החושים, אלא הם מסגרות הכרה הכרחיות הנטועות בתוך תבונתו של האדם, שאי אפשר לו לחשוב בלעדיהן.

<sup>5</sup> גם הראי"ה קוק עצמו מתייחס לתנועת השיבה אל קאנט (ניאו קאנטיאניות) שהייתה בתקופתו ואף טוען שהקבלה הקדימה את קאנט באבחנה בדבר יחסיות הכרתו של האדם: "אפילו 'השיבה אל קנט' אינה חובקת אפילו את החלק היותר קטן מעוזם של ישראל. אמת הדבר, שמאז ומעולם ידענו, ולא הוצרכנו לקנט שיגלה לנו רז זה, שכל ההכרות האנושיות הנן סובייקטיביות יחסיות, זאת היא ה'מלכות', בבחינת 'כלי דלית לה מגרמה כלום'." (אגרות הראי"ה, אגרת מ"ד)

האדם, אם כן, תופס את הממשות דרך דימויים שונים. כפי שהראי"ה מציין לקראת סוף הפסקה מ'אורות האמונה', תורה מהשמים היא דוגמא בלבד. 'עיקר המבוקש באמונה' הוא בחינת הקשר שבין דימויים וביטויים לבין הממשות שעומדת מאחוריהם, בין ה'מאמר המבטאי שלהן אל תמציתם הפנימי'. מה שמטריד במיוחד את הראי"ה באותה פסקה הוא קיומם של אותם 'דימויים ריקים', דימויים עכורים, שאינם מצליחים להעביר דבר מהממשות אליה הם מכוונים, ולכל היותר הם מצליחים להעביר רק חלקים דלים במיוחד. מכיוון שהדימויים הבסיסיים בענייני אמונה וקדושה קובעים את היחס של האדם למציאות, ישנה חשיבות עליונה לבירורם של אותם דימויים. אם מדובר בדימויים דלים ומצמצמים, הרי שהתקפתם וביטולם עשויה להביא ברכה גדולה לעולם. וכך גם הבין הראי"ה את תפקידה של הכפירה המודרנית בתוך התהליך של בירור המושגים הדתיים, והוא רומז לכך בסוף הפסקה המדוברת. הראי"ה טוען בתוקף שהכפירה נובעת מתוך היכרות עם הצד החיצוני של המושגים הדתיים, ולא מתוך הבנה מעמיקה שלהם והיכרות מעמיקה עם מה שמעבר להם, כפי שאפשר לראות בפסקה הבאה.

### שפה ישנה ושפה חדשה

"אם אנו רואים דור שאין התורה חביבה עליו, הוא אות שנתקלקלו הדיעות, וסבת קלקולי הדיעות בא ברוב מפני שנשתנו סדרי החיים, וההבנה שהיתה מתלבשת בצורה ידועה לפי ערך הדור הקודם, שהיתה מספקת לחבב את התורה על הדור אינה מספקת כעת. מפני שבדור הקודם היו מבינים מאותם הציורים שנאמרו הדברים המועילים לחבתה של תורה את התוך הפנימי שבהם והיו נמשכים על ידם לתורה ואהבתה. והדור הזה לא ישכיל לקחת מאותם הציורים את הכונה הפנימית, כי לפי מצבו ודרכיו אין אותם הציורים והרעיונות השגורים, שהי' די להם לפתח שערי דעה בדור שלפניו, מספיקים לדורו. ע"כ החובה להוסיף דעת בדברים הגדולים שהם עקרי תורה, לברר הדברים ביותר בעומק הגיון. וכשישכילו משכילי הדור היחידים את החסר להם באמונות ודיעות, תועיל ההדרכה, שבהמשך הזמן תתוקן הנהגתם ויחשם אל התורה, וממילא תשוב ג"כ החבה לתורה בכלל הדור."

(עין איה ברכות סג, א)

## מה אני עושה כאן

קייץ תשע"א

הראי"ה עוסק כאן במצב מקולקל ומתווה דרך לפתרונו. המצב המקולקל הוא שישנו דור שאיננו מחבב את התורה. לפי דעתו של הראי"ה המשפט האחרון הינו בלתי אפשרי. יהודי שמכיר את התורה, דור שמבין את התורה הא-לוהית, לא יכול להיות שהוא איננו מכבד ומוקיר אותה, חד וחלק. אם כן, דור של יהודים שאיננו מכבד את דרכי התורה ואלו אינן חביבות עליו, הוא דבר שצריך לבדוק אחריו. הראי"ה טוען שהתנגדותו של הדור איננה מכוונת כלפי התכנים העמוקים של התורה, אלא כלפי הדימויים בהם התורה מתלבשת במציאות כפי שהיא. כפי שראינו באשר למושגי א-להים והשפעתם, גם כאן יטען הראי"ה שחל כשל בהבנת הדימויים, כשל המוביל לחוסר הבנה ולניכור.

בעזרת פסקה זו נוכל להבין כיצד נוצרו אותם דימויים לא הולמים. דימויים אלו הינם תוצאה של שפה, ושפה הינה נגזרת של מציאות חברתית מסוימת, תוצאה של קיום אנושי קונקרטי, תרבות שלמה, שיצרה לה מושגים ושפה בהם היא מסבירה את העולם. כשמשתנה המציאות החברתית – משתנים המושגים, או לפחות אמורים להשתנות. עולם המושגים היהודי, ככל עולם מושגים, איננו נתון ועומד ממעמד הר סיני, אלא הוא תוצאה של מה שנקרא בפי הראי"ה 'סדרי חיים', עולם תרבותי ומציאותי שלם. הראי"ה מתאר מצב בו אותם 'סדרי חיים' השתנו להם ואילו המושגים נשארו נטועים במקומם. המצב שנוצר הוא - דור שחי בעולם חדש, אבל מדבר וחושב בשפה ישנה שאיננה הולמת את העולם החדש בו הוא חי. ולזאת יש לשים לב: הראי"ה איננו פוסל את עולם המושגים הישן כשלעצמו, אין הוא טוען שהוא שקרי והיה שקרי מאז ומעולם. השפה הישנה, זו שמוטלת לפנינו כמערך מושגים ריקים, חיה ונשמה בדור הקודם או בדור שלפניו: "מפני שבדור הקודם היו מבינים מאותם הציורים שנאמרו הדברים המועילים". אותם מושגים ודימויים הנראים לדור ההווה כדימויים עניים ועכורים, מילאו היטב את תפקידם בעבר. אז הם הצליחו לשקף היטב את הממשות העומדת מאחוריהם.

ניקח כדוגמא את הדרך שבה תפיסת העולם המקראית מתייחסת לא-להים. המעייין בחלק הראשון של 'מורה נבוכים' מוצא בו המון דוגמאות למאבק של הרמב"ם בתפיסה אנתרופומורפית<sup>6</sup> של הא-לוהות. קשה לעמוד על הדרך המקורית בה נתפס א-להים במקרא, האם באמת חשבו שיש לו גוף, אולי דמות הגוף, ואולי גרסה אחרת. אפילו אם נקבל את דעתו הקיצונית של הרמב"ם, שגם המקרא עצמו לא תופס את האל כבעל גוף או דמות כלשהי, גם אם נקבל שמדובר בדימויים בלבד, הרי שיש סיבה מדוע נעשה שימוש בדימויים אלו. אלא שבימיו של הרמב"ם סיבה זו נשתכחה זה מכבר מהלב. המושגים השונים, שהיו דרושים לאדם בתקופה המקראית, נתפסים על ידי הרמב"ם ובני תקופתו כפסולים לחלוטין ומשקפים דעות פרימיטיביות ומשונות. הרמב"ם מקדיש מקום נרחב למאבק בתפיסה פרימיטיבית של דימויים אלו ולהבהרתם בעזרת שפה ומושגים המקובלים ומדוברים בזמנו.

כפי שאפשר לראות בדוגמא זו, לעיתים קרובות ישנו צורך להלחם בעולם המושגים הקודם בכדי להנחיל היטב את עולם המושגים החדש. זאת משום שהשפה הישנה, כשהיא מנותקת מהקשרי החיים שלה, מתבארת בצורות משונות ואף מעוותות. עם זאת, כוח הרגלי החשיבה וכן קיבועה של השפה במסגרות חברתיות שונות מציב קושי עצום בפני המבקשים לרענן את עולם המושגים ולחדש את השפה. דוגמא לדבר מימינו אנו, הוא ביטוי השגור בשפתו של מו"ר הרב רא"ם הכהן: "דת היא מילה של המן הרשע". בדבריו אלו, כפי שאני מבין אותם, מבקש הרב רא"ם לתקוף את מי שרואה ביהדות דרך חיים הנסמכת על אוסף חוקים ותו לא. ההגדרה של אדם כ'דתי' איננה רלוונטית עוד בעיניו. הוא מבקש, דווקא מתוך הכרה בחשיבותו של עולם המושגים, לתבוע ביטוי בו אפשר לכנות את האדם המאמין.

<sup>6</sup> ייחוס תארים גופנים לאל. דוגמאות לכך רווחות מאוד מקרא, כמו הדימויים: "אצבע א-להים", "יד ה'" "עיני ה'" וכו'.

## הישיבה - מוסד של תרגום

ואיך כל זה קשור לעולם הישיבות ולתפקידו בעולם? דומה שרבות דובר בשנתיים האחרונות בישיבה על הבעייתיות המוסרית שבמסלול ההסדר. אין בכוונתי לחזור על הדברים, מלבד לציין שהקלה בעול הצבאי המוטל עלינו לעומת העול המוטל על אחרים הינה בעייתית ודורשת הצדקה. אני מבקש לבחון את האפשרות שהבנת התפקיד המיוחד אותו ממלאת הישיבה תאפשר הצדקה שכזו. את כוונתי להציע הבנה מסוימת של תפקיד זה שטחתי בפתח דברי. את משמעותו של תפקיד זה אני מבקש לתאר לפי תיאור השתלשלות המסורת והשפה שהובא עד כה. אפשר לתאר את התועלת שמביאה הישיבה לעולם כ'תוצרי שפה'<sup>7</sup>, כלומר: הצורך בשפה דתית חדשה שתתאר את עולמו של האדם הדתי בן זמננו, ותאפשר לו להזדהות עם עולמו הדתי ולחוות אותו כאותנטי ומלא חיים. בעקבות הפסקאות שהובאו לעיל מדברי הראי"ה, אני מבקש לטעון שזה היה תפקיד הישיבות מאז ומעולם. תמיד היה על הישיבות להיות עמוד האש לפני המחנה, להאיר את עולם הרוח למען עם ישראל. לאורך הדורות, תמיד היה צורך לעשות התאמות בין המסורת של עם ישראל והמציאות המשתנה סביבו. תפקידם של גדולי הרוח היה לעשות מלאכת תרגום כפולה: לתרגם את המציאות הסובבת למושגי המסורת, בכדי שזו האחרונה תוכל לחוות דעתה עליהם (במלאכת התרגום הזו ישנה מרכזיות לעולם ההלכה: כך למשל, הצורך לבדוק לאיזו קטגוריה הלכתית מתאים החשמל, למה הוא דומה וכו'), וכן לתרגם את שפת המסורת לשפה חדשה, בכדי לשמור על שקיפות אופטימאלית של הדימויים הלשוניים. עדכון זה חשוב יותר בעולם האמונות והשפה הדתית הכללית, שם ההתיישנות של הדימויים מכבידה במיוחד על האמונה הדתית.

בית המדרש, אם כן, מבקש לעסוק במלאכת התרגום הזו, במלאכת ההבניה של תפישת המציאות. אם נלך בתלם השמרני ביותר של פרשנות הראי"ה כפי שזו הובאה לעיל, הרי שבמובן מסוים לא מוטל עלינו לחדש שום דבר. מוטל עלינו

<sup>7</sup> כינוי זה איננו חביב עלי, בגלל הרוח הכלכלית-תועלתנית הנשקפת ממנו. הוא לקוח ממאמר של אמרי סדן, שפורסם באביב 6, ועסק בנושאים דומים מאוד למאמר זה.



לעמוד על התוכן הפנימי הנתון לנו מימים ימימה, ולתרגמו לשפה ולעולם המושגים כפי שהוא לפנינו כאן ועכשיו. אם קטן הדבר בעיניכם, הרי שעלי להצהיר בפניכם שמדובר במשימה קשה ותובענית. הדרישה הבסיסית מכל מתרגם היא שיהיה בקיא בשתי השפות, שפת המקור ושפת היעד. עליו להיות בקיא בשפות אלו ברמת שפת אם ולעיתים אף למעלה מכך, במיוחד בכדי למצוא דרכים להעביר את מה שאיננו ניתן לתרגום: תחושת הקצב של השפה, האווירה אותה היא משרה ומילים שאין להם תרגום ישיר ומלא בשפת היעד. ואם נחזור למעשה המסוים של בית המדרש, נדרש מאיתנו להיות בקיאים בשפות לא מעטות, בעולמות מושגים שונים שנובעים זה מזה ומתפתחים זה מזה לאורך אלפי שנים של תורה ותרבות יהודית. במונח זה, לימודי הבקיאות בגמרא הם הבסיס ההכרחי לרכישת השפה ברמה גבוהה, משום שזוהי השפה שבה ידברו כל מעבירי המסורת מאותה נקודה, גם אם בשינויים ניכרים של הדגשות ומשקלים. לימודי הגמרא בעיון, לעומת זאת, אמורים כבר להתחיל לעמוד על המלאכה עצמה – לרדת לעומקן ולמהותן של הסוגיות, ולנסות להבין אותן בעולם שלנו כפי שהוא היום. מוטל עלינו גם להיות קפדניים וביקורתיים כשאנו באים לבחון את המקורות הקודמים לנו בזמן. חוסר ביקורת ימנע מאיתנו לקרוא בצורה בהירה ושקופה את הדימויים המובאים לנו. מצד אחד אנחנו עלולים להשליך על המקורות הקודמים לנו את הערכים התקפים כאן ועכשיו, ואז יהיה התרגום שנמצא בבחינת יצירה חדשה, שאין לה דבר עם התכנים הקודמים בהם נגעו הקודמים לנו. מצד שני אנו עלולים לשגות בהנחה מוקדמת, בדבר אדישותם של הקודמים לנו למתחים המטרידים אותנו כאן ועכשיו ואז שיפוטיות זו תמנע מאיתנו לראותם כמקורות רלוונטיים לקיומנו. את המקרה הראשון אפשר לדמות לראי, התוצר יהיה בבואה של המציאות הקיימת במקום שיקוף ממשות אחרת, החורגת מעבר לה. את המקרה השני אפשר לדמות לתמונה התלויה על הקיר במקום חלון. זהו תיאור דומה מאוד למה שתיאר הראי"ה לעיל, בו אנו נשארים עם מושגים מקובעים בלבד, אבל בלי החיות שהשתקפה בהם.

## הרוח כמכוננת תרבות

בצירוף נסיבות משונה, יצא לי להעביר השנה חלק מחג הפורים בנסיעה ברחובות תל-אביב. רק יום קודם לכן, בשבת ובמוצאי שבת, עדיין הייתי בישיבה. תחושת הקדושה של פורים, יחד עם הדרשות, הניגונים המיוחדים והבלאגן בקריאת מגילה, עדיין הסתובבו בראשי כשבהיתי בעוד מגדל ענק נבנה, בעוד איזור תעשייה מוזנח בלב העיר הסואנת. מאליה צפה ועלתה שאלה שנשאלתי בערב שבת על ידי חבר לישיבה, חייל. לצבא, אתם יודעים, ישנה היכולת לתת פרספקטיבה על מה שעושים בישיבה. אתם יודעים שלישיבה יש יכולת לגרום לך לחשוב שהיא מרכז העולם. אבל כשאתה מסתכל על גורדי השחקים והשיכונים המפוזרים להם פה ושם, אין לך אלא לשאול איך הישיבה נוגעת להתרחשויות כאן, בעיר הגדולה. אני לא מדבר על המרחק בין ירושלים לערי השפלה, או בין היישובים הדתיים לשאר העולם. השאלה הנוקבת קיימת בהקשרים רחבים יותר, בהקשר של המרחב הציבורי. מה תורמת הישיבה שלנו ועולם הישיבות בכלל לחיי המעשה היומיומיים בארץ? אינדיבידואל עתניאלי אמיתי עשוי לטעון: מה זה משנה? אני חי את חיי בצורה שבה אני מאמין בהם. אני בוחר לחיות כך, ללמוד תורה ולעבוד את ה'. מדוע למעשי צריכה להיות משמעות או תועלת ציבורית? אם אנשים אחרים בחרו לחיות את חייהם, אחרת ולהתמקד ביזמות נדל"ן או מסחר בניירות ערך, שיבושם להם. מדוע אני צריך לתת להם דין וחשבון אם בחרתי לנהוג אחרת? לכך אפשר לתת מספר תשובות. תשובות שהן בעצם שאלות חמורות העומדות לפתחה של הישיבה, ויותר מכך, לפתחם של תלמידיה. כל בחינה ביקורתית של המציאות תגלה שההתיימרות לחיות בנתק שכזה, אין לה על מה שתסמוך. תקציבי הישיבה בנויים על כספים שנתרמו לה על ידי אנשים שאינם לומדים בה. האוכל שתלמידי הישיבה נהנים ממנו יום יום איננו מושג הודות לתשלומי הוריהם בלבד, אלא גם בזכות כספי מדינה, כספים שנלקחים מכיסיהם של מליוני אזרחים שקמים כל בוקר ועובדים קשה למחייתם. כל זה, ועוד לא הזכרנו בכלל את שאלת ההסדר, שאלה ציבורית במובהק. אני מבקש לטעון כי השפעתה של הישיבה במרחב הציבורי איננה רק כמוסד מחנך, המכשיר את העוברים בו ומלמד אותם דברים רבים על

עצמם והעולם, המבקש לחנך אותם לאורה של שיטת חשיבה מסוימת ולפי ערכים בהם הוא מאמין.<sup>8</sup> אין הישיבה שואבת את הצדקתה רק ממכות האנשים העוברים בה וההצלחה בחינוכם. הישיבה הינה גם מוסד עצמאי-יצרני, המבקש ליצור בעולם הרוח תוצרים ורעיונות שיש להם קיום וחשיבות בפני עצמם ולא רק כרעיונות מחנכים לתלמידי הישיבה בעבר, בהווה ובעתיד. יצירה זו מתיימרת להביא להשפעה רחבה הרבה יותר מאשר חוג התלמידים של ישיבה כזו או אחרת, ואפילו על ציבור כזה או אחר. זוהי יצירה עוסקת בגרעין מערכת היחסים המשולשת אדם-א-להים-עולם, ובכך היא מתיימרת להשפיע על כל קטבי המשולש הזה. האם יש בכוחה לעשות זאת?

מהדורת חדשות בטלוויזיה, המערב נגד מועמר קדאפי. שום דבר לא נאמר במפורש, אבל הכתבים השונים נותנים לך להבין היטב מדוע תקפו המנהיגים השונים את לוב. כל אחד מהם מוזכר ככזה שזקוק לתמיכה ציבורית, בין אם הוא עומד לפני בחירות או מיד אחריהן. לא משנה ההסבר כרגע, אבל אין לטעות במנגינה. העולם הוא עולם של אינטרסים. מנהיגי המערב לא פועלים מתוך רצון טוב לעזור, וזה צף מעל פני השטח, זה מובהר לך היטב בכל מהדורות החדשות. יותר ממה שמעניינת המתקפה הצבאית, מעניינת המנגינה הברורה של אמצעי התקשורת שלנו, המנגינה הברורה שדרכה אנחנו עצמנו חושבים. התפיסה לפיה זהו עולם של אינטרסים קרים בלבד, שכל טענה למעשה אידיאליסטי היא לא יותר מאשר כיסוי לאינטרס. לא תמיד הייתה מודעות כזו גבוהה לעולם האינטרסים, לא תמיד היא שלטה בצורה ברורה כל כך. תפיסת האינטרסנטיות והכוח מבית מדרשם של פוקו ואחרים תופסת לה אחיזה ברורה במציאות ובדרך המחשבה שלנו. מי שעדיין מזלזל ביכולת של עולם מחשבתי מסוים לתפוס לו מקום במציאות היומיומית ולהשפיע עליה בצורה קריטית, צריך לראות איך פורחים להם סרטים ותוכניות על נקודות מבט מרובות כמו 'שמונה צדדים

<sup>8</sup> הויכוח הלגיטימי, האם ישיבתנו מחנכת לאורה של שיטה מסוימת, או שמא היא רק מאפשרת ועוזרת לאדם לברוא את עולמו בכוחות עצמו, איננו חשוב במיוחד לעניין זה. העיקר הוא שישנו פן חשוב של הישיבה שלא עוסק רק בפיתוח התלמיד ואישיותו, אלא שואף לבניין וליצירה משמעותית בעולם הרוח.

## מה אני עושה כאן

לאמת' 360' ועוד. אנחנו כל כך שרויים בתוך צורת המחשבה והשיח הזו, שקשה לנו לראות עד כמה היא חדשנית וזה מקרוב באה. זאת רק דוגמה.

ומה בכך? ובכן ספריו של פוקו אינם נגישים לציבור הרחב, כלומר אין לזלזל באנשים שקוראים אותם, ופוקו הוא גם לא הכותב הכי קשה בעולם הרסלינגים, אלא שההשפעה הרדיקאלית שיש לפוקו על העולם לא הושגה דרך אנשים שקוראים אותו ישירות. בוודאי שהפרשן הפוליטי בערוץ 2 לא קרא אותה, כנראה שאפילו לתחקירני 360 לא היה זמן לזה. ובכל זאת, תפיסת הכוח של פוקו וחבר מרעיו חלחלה אל תוך התודעה הציבורית הכללית והרווחתה. היא עברה פשוט ורידוד והיום היא פשטנית ורדודה הרבה יותר ממה שפוקו ביקש להציג, אבל היא מתבצעת במציאות, גם בלי שתהיה עליה חותמת ברורה שכתוב עליה 'זהירות! פוסט סטרוקטוריאליזם!'. זוהי תפיסה תיאורטית-פילוסופית המבקשת לתפוס את העולם והמתרחש בו בצורה מסוימת ויש לה השלכות רבות על חיי היום יום שלנו. בניגוד לטענתו של מארקס, העולם החומרי לא בנוי רק על יחסים כלכליים, אלא גם תיאוריות פילוסופיות ותפיסות עולם 'רוחניות'. עם כל הכבוד לשלטון העם, העם לא מעצב את תפיסות העולם האלו. הוא קולט אותן, לפעמים כמעט בבלי דעת, מאנשים שחשבו עליהם שוב ושוב ושקלו אותן. הרחוב מקבל אותן בערבוביה, בלי אבחנות אקדמיות ובלי דיוקי גבולות. היום ברחוב מסתובב בליל של תפיסות עולם קיומיות (פילוסופיות קיום רכות - להגשים את עצמי, לחפש את עצמי), פוסט מודרניות (תחשוב טוב יהיה טוב, זה תלוי איך אתה מסתכל על זה) ניו אייג'יות (ניאו חסידות, הודו) וניאו מרקסיסטיות (כל מה שמתרחש בשדה הפוליטי אינו אלא פועל יוצא של יחסים כלכליים). חלקן סותרות זו את זו, בין באותה אסכולה ובין באסכולות יריבות, אבל זה לא מעניין את האדם מהרחוב. הוא קולט את הרעיונות השונים הללו מכל מיני פינות, מההערות הסרקסטיות של יוגיט לוי ועד מטריקס, והוא יוצר ממנו את עולמו שלו.

הנקודה היא שהיו אנשים שישבו וחשבו את המחשבות האלו ושינו את העולם. אם לפני עשרים שנה מה שהרופא היה אומר היה נציגות המדע וממילא אמת מוחלטת, היום זה נתפס כאפשרות בלבד, אולי אפילו ניסיון כוחני למידור

התחום שלו ולשמור על מקצועו. זה לא קרה מעצמו וזה לא קרה מהרחוב. אולי היו מקרים שהאירו את עיניהם של ההוגים, אבל היו אנשי מגדל השן שחשבו, שקלו וכתבו. עמדו בביקורת ועיצבו תודעה. זה חלחל מהם אל התלמידים שלהם, אל כתבי העת הנקראים יותר והנקראים פחות ובתהליך ארוך הגיע עד לרחוב. פוקו וחברי התיאוריה הביקורתית שלו פעלו בשנות השישים של המאה הקודמת. רק בעשר השנים האחרונות אפשר לחוש את ההשפעה שלהם בצורה מאסיבית על שפת הדיבור ברחוב. זה אולי לא מייד ופחות ניכר, אבל עולם הרוח והוגיו מעצבים מציאות ודרכי חשיבה בעולם כולו. מי שירצה יוכל להצביע גם על ההוגים שהביאו לבידודה הפוליטי של ישראל. לאדוארד סעיד יש חלק חשוב בזה, אבל גם ללוינס, לדוגמה.

המסקנה היא שיש לעולם הרוח השלכות על המציאות. הוא משנה את המציאות אם הוא רוצה בכך. יש לו כוח גדול. זהו כוח שלא תמיד ניכר, כוח שדרכי ההשפעה המדויקות שלו אינן ברורות מראש, ושאדם אחד, הוגה חשוב ככל שיהיה, יתקשה להצביע על הדרך בה דבריו ישפיעו בעתיד. אבל אם הם משמעותיים, הם ישפיעו. בחיבור כזה או אחר, בדרך שאף אחד לא צפה, הם ישפיעו. ואז אני חוזר ומתבונן ברחוב ההומה, ומבין שיש לנו אחריות כלפיו ושנאנחנו יכולים ליישם אותה. אני מבין שגם אם לא עכשיו, וגם אם לא בעוד חמש שנים, עשוי לבוא יום שבו נראה דתיות אחרת, יותר דומה למתרחש בישיבות עתניאל שיחולפתח תקווה. היא יכולה אפילו להיות מובנת מאליה לרוב הציבור, כמו לימוד תנ"ך ספרותי בקהילות הציונות הדתית, מהפכה שעשו ישיבת הר עציון ומכללת הרצוג שלה. ואחרי שבגבעת שמואל, נתניה ורחובות תהיינה קהילות דתיות שיבינו למה העתניאלים משתגעים בחתונות, אחרי שגם שם יבינו לעומק שסוגיות חברתיות הן גם סוגיות דתיות, אחרי שגם שם יאמינו שאפשר ללמוד גמרא ולחפש טעמים משמעותיים בתוכה ולא ללמוד רק כמצוות אנשים מלומדה, נעשה צעד אחד לכיוון דתיות אחרת, שאנחנו כל כך כמהים לה.

## למה עתניאל?

כאן אתם אמורים להרים אצבע מאשימה ולשאול: למה אנחנו? למה דווקא הדתיות הזו? במה לימוד התורה שלנו, שאינו אלא התרגום שלנו למטען המסורתי ולאבות המושגים: אדם, א-להים, תורה, טוב יותר מדתיות אחרת ומתרגום אחר? האם השפה שלנו נהירה וברורה יותר לציבור הרחב משפתן של ישיבות אחרות שתורתן אחרת? התשובה הראשונה והפשוטה יותר תהיה, שאנו אכן לא יודעים מה יתקבל על לב הציבור ובאיזו צורה הוא יתקבל. עם זאת, אם אנחנו מאמינים שהתורה שלנו והתרגום שלנו הם טובים וראויים, שאנחנו אכן רוצים לראות את הדתיות הציבורית כך ולא אחרת, הרי שנפעל לשכלל ולבנות את הדתיות הזו, לתת לה ביטוי במרחב הציבורי, וה' הטוב בעיניו יעשה. אבל אני מבקש לטעון יותר מכך, ולצורך כך אתבסס על הרעיונות שהובאו לעיל, בדבר שפה ישנה לעומת שפה חדשה. הראייה טען שהעולם מתקדם ושעל מושגי האמונה והדת להתקדם איתו. במובן הזה, הבלגן בציונות הדתית עשוי להתפרש כצמא לשפה חדשה הבנויה ממושגים חדשים, שיוכלו להבהיר מחדש את עמידתנו מול האל ותורתו. אני מבקש לטעון כי לא מעט ישיבות נאחזות בשפה ישנה ובמושגיה, ובכך הן נשארות עם מושגים ריקים, וחייהם הדתיים מתמקדים בקליפות שפריין איננו. תחושתי היא כי השפות של ישיבות אחרות היו נכונות וחיות בעבר, לפני 100 שנה או לפני 20 שנה, אבל אין הן עונות לצמא הרוחני כפי שהוא בא לידי ביטוי היום. הן מדברות בשפה המורכבת ממושגים ריקים, ממושגים עכורים, שאינם אלא משחקי מילים שגורים שאינם מייצגים דבר. זוהי שפה סגורה, שהעולם החיצוני לא יוכל להבינה, משום שהיא איננה פתוחה אליו והיא מסרבת לתרגם עצמה למושגיו שלו. בטענה שיפוטית קשה אף יותר, אפשר לטעון שאף לדובר השפה עצמו מדובר בשפה ריקה, בסימאות בעלמא, שאינן נמצאות בדו שיח אמיתי עם עולמו הפנימי, אלא מדכאות ומשתיקות אותו. בכך דבקות ישיבות אלו בשפה ישנה, שפה שמושגיה התיישנו ואינם מייצגים עוד את הממשות אתה הם ביקשו לייצג. מיד מובן, זוהי אמירה שיפוטית קשה ויהירה. אלא שאמונה אמיתית בדרך מהווה שלילה מסוימת של הדרכים האחרות, שהרי אם לא כן, היינו בוחרים בדרכים אלו. כל זאת לא פוטר אותנו מלבחון בביקורתיות את הדרך בה בחרנו, שמא נגלה למקום מים הרעים.

תחושתי היא כי בעתניאל אכן ישנה שפה חדשה (לעיתים חדשה מדי...) וראויה להתמודדות עם האתגרים המוטלים לפתח האמונה והדתיות. כל זאת, גם משום שהיא דוברת בשפה חדשה שיש מתאם בינה ובין צרכי הציבור, וגם מסיבה נוספת שתובהר בהמשך. אם נעמיס את כל המשקל הזה על כתפינו, הרי שמוטלת עלינו משימה רצינית ומשמעותית ביותר. אין היא מוטלת על מכלול בית המדרש בשווה. ברור למדי כי על ראשי הישיבה המנווטים אותה ואת תורתה מוטלת אחריות רבה יותר מאשר על אחרון התלמידים. יותר מכך, לא כל מי שכף רגלו דרכה בישיבה שותף לבנייה הזו במידה שווה. בסופו של יום, דבריו של ראש הישיבה או הר"מ הם אלו שנאמרים בשיעור הכללי, והם אלו שנכנסים למחברות ואחר כך לספרים. אלא שאין בכל זה בכדי לרפות את ידיו של אף אחד מיושבי בית המדרש. על כל אחד מאיתנו מוטלת החובה להכשיר את עצמו להיות ראוי לדרו שיח המתנהל בבית המדרש, דו שיח המפרה את הלימוד כולו, כולל את המלמדים. עלינו להיטיב לדעת את השפה והמושגים, את עולמות הרעיונות השונים ואת הנגזרות שלהם, לא רק בכדי להפוך ביום מן הימים מלומדים למלמדים<sup>9</sup>, אלא גם בכדי לשאול שאלות, להצביע על חלופות אפשריות ולהוות שותפים ראויים לדרו-שיח.

### מרכיבי הדו-שיח: תרבות וביקורת הדתית.

ליכולתה של ישיבת עתניאל לתרום תרומה נכבדת לבניית שפה דתית חדשה ישנו מרכיב חשוב נוסף. אין היא מתאימה לדורנו רק בכוח יכולתה לשלוף מרבדיה המרובים של המסורת את הכלים הנכונים והשפה הנכונה, העונה לצרכי הדור. יכולתנו ליצור שפה דתית חדשה תלויה באופן מהותי בפתיחות העקרונית שיש בבית מדרשנו לתכנים התרבותיים הסובבים בחלל העולם. כפי שהראה הראי"ה לעיל, הדורות משתנים ושפתם משתנה איתם. אין היא משתנה רק מתוך נסיבות היסטוריות וחברתיות, אלא גם מתוך רעיונות ותכנים המופיעים בעולם ומשנים את דרכי תפיסתו והווייתו. כפי שהדגמתי בהרחבה לעיל בנוגע

<sup>9</sup> בין אם זה בהוראה בישיבה כזו או אחרת, ובין אם מדובר במעורבות בקהילה בה נבחר לגור, או בשיחה מזדמנת עם אנשים אחרים, שאין להמעט במידת חשיבותה.

## מה אני עושה כאן

לפילוסופיה הפוסט מודרנית, יצירות תרבותיות רבות משפיעות על כלל התרבות הקיימת. בתוך קטגוריית התרבות אני כולל לא רק פילוסופיה, אלא גם ספרות, מוסיקה, קולנוע, אומנות פלסטית, אופנות לבוש, עיסוקי פנאי ועוד. מושגי הניכור והקפאיות לדוגמא, הינם מושגי יסוד בתרבות בת זמננו. הם מהווים מושגי יסוד לא רק בשל הופעתם החוזרת ביצירות תרבות נוספות<sup>10</sup>, אלא בשל המודעות אליהם בחיי היום יום של אנשים רבים וכן נוכחותה במרחב הציבורי. קפא וקאמי<sup>11</sup> לא רק הגדירו מצב אנושי קיים, אלא גם הדגישו את קיומו ונתנו לנו כלים להבין אותו ולדבר אותו. כל הדגמה והמשגה של מושגי יסוד כאלו מרחיבה את השפה ומאפשרת הבנות טובות יותר של תופעות המאפיינות תקופה.<sup>12</sup> דוגמא יפה לכך אפשר היה לראות ביום העיון בתנ"ך האחרון במעלה גלבווע. בכדי לנסח את התועלת שאפשר להפיק מלימוד התנ"ך, דיבר הרב ביגמן על יכולתו של העולם המקראי ליצור אצלנו 'אדמה תחוה'. מי שמכיר את שירו של יהודה עמיחי 'המקום שבו אנו צודקים' הבין מיד על מה הוא מדבר: מהו מקום כזה בנפש, למה חשוב ליצור מקום כזה ואיך התנ"ך על סתירותיו מסוגל להביא למקום כזה. מי שלא מכיר, לעומת זאת, פשוט לא הבין על מה מדובר. יצירות תרבותיות מעשירות את השפה שלנו ואת השפה הסובבת אותנו והן קיימות בעולם היום יום, גם בלי התייחסות מפורשת אליהן וגם מבלי להכיר אותן כלל.<sup>13</sup>

במובן הזה יכולתנו ליצור שפה חדשה ורלוונטית תלויה לא רק בהיכרות מעמיקה עם שפת המקור – המסורת הנתונה לנו מדורי דורות – אלא גם לשפת היעד, שהיא שפה המותאמת למציאות בימינו. גם אם שפה דתית זו עדיין לא נוצרה והיא נמצאת בהתהוות, אין היא יכולה להתעלם מהעושר התרבותי

<sup>10</sup> את הקפאיות אפשר לזהות בסרטים בני זמננו כמו 'יהודי טוב' של האחים כהן או 'הערת שוליים' של יוסף סידר. את מקומו של מושג הניכור בתרבות קצרה היריעה מלמנות או להדגים.

<sup>11</sup> כמייצג הניכור. אפשר למנות במקומו גם את סארטר והוגים קיומיים אחרים.

<sup>12</sup> הניכור הוא ממאפייניה הבולטים של התקופה המודרנית - תעשייתית.

<sup>13</sup> הביטוי 'אדמה תחוה' למשל, יהפוך עם הזמן לביטוי שגור ובעל שימוש נרחב, במנותק מההקשר שבו הוא נכתב. נוסף על כך, גם בלי שימוש לשוני מפורש, יצירות תרבות חשובות מדגישות פנים שונות של הקיום האנושי. הדגשה זו שמה את הזרקור על תופעות אלו ומעצבת בדמותן את התרבות הכללית הנוהגת ודרכי החשיבה המקובלות. כך, לדוגמא, הביטוי 'להיפתח למקום חדש' ודרכי החשיבה הנלוות אליו מתאר דבר דומה מאוד לאותה 'אדמה תחוה'.



המרכיב את השפה הסובבת אותה. אם נכנה שפה סובבת זו בשם 'התרבות המערבית' או 'התרבות הישראלית', אין זה משנה, כל עוד נהיה מודעים לכך שהיכרות רחבה עם שפה זו והתרבות הנושאת אותה היא תנאי חיוני ליצירה מוצלחת של שפה דתית רלוונטית וחייה בימינו אנו. במובן הזה חשיבות נוכחותה של פילוסופיה ותרבות כללית בישיבה אינה נובעת רק מהיותה של הישיבה מוסד אינטלקטואלי מחנך. להיכרות עם יסודות עולם הרוח הסובב את בית המדרש ולהבנתם של יסודות אלו ישנה חשיבות מכרעת במטרתה היישומית של הישיבה כפי שאני תופס אותה. ללא ההיכרות עם עולם רוח כללי זה ועם התרבות שהוא מכונן, לא תתאפשר יצירת שפה ראויה המסוגלת להנהיר ולהבהיר את עולמו של האדם הדתי בן דורנו. תופעות הניכור והקפאיות, לדוגמא, נותנות גוון חדש לפער היסודי שחש האדם הדתי מול א-לוהיו או מול המנהגים הדתיים שהוא נוהג בהם. הפער הזה, שבין עולם המסורת לעולמו הפנימי של האדם, הוא בעיה ישנה. אבל הדגשתה של בעיה זו והבנתה במושגים של ניכור וזרות הינן הלבשה של הבעיה הישנה בדימויים חדשים ובמושגים חדשים, המאפיינים את התקופה המודרנית. המסקנה הנדרשת מכך היא, שבכדי ליצור שפה המתמודדת בהווה עם אותה בעיה ישנה, יש להכיר מבפנים את החוויה הזו בלבושה המודרני. במילים אחרות – צריך לקרוא ולהכיר את קפקא.<sup>14</sup> חשוב לחזור ולהבהיר: מדובר בדוגמא בלבד. יריעתה של התרבות הכללית היא רחבה מאוד, ואינני מתיימר להיות במקום המקיף את כולה. אלא שהפתיחות העקרונית לתרבות זו היא דרישה אקוטית לעיצובה של שפה דתית רלוונטית.

לפי דברים אלו מתברר מזווית נוספת תפקידם החשוב של התלמידים בדו-שיח המתנהל בבית המדרש. במידה מסוימת כל אחד מיושבי בית מדרשנו, רבנים ותלמידים כאחד, הינו בן של שתי התרבויות: המסורת היהודית והתרבות הכללית. אלא שבדו-שיח המורכב הנרקם בין המלמדים לתלמידים התביעה

<sup>14</sup> באופן מעניין, דווקא הניכור והזרות הקפקאיים הינם תולדה של זרות דתית. אחת החוויות המכוננות אצל קפקא היא ביקורו בבית כנסת וחוסר יכולתו להבין בצורה משמעותית מה מתרחש שם.

להגיע לתובנות המומשגות גם בשפה של התרבות הכללית באה מכיוונם של התלמידים דווקא. במידה מסוימת התלמידים הם החשופים בצורה מוגברת לרעיונות המנסרים בחלל העולם<sup>15</sup>, והם המדברים בשפתו של עולם זה יותר מאשר מלמדיהם. לפנינו תביעה בעלת שני פנים: הפן האידיאי והפן המעשי. בפן האידיאי ראוי שכל הצדדים המעורבים במלאכת הלימוד והתרגום יהיו מצויים בשתי השפות. על התלמידים מוטל לערוך היכרות רחבה ומעמיקה עם עושרן של השפות השונות הסובבות בחלל המסורת היהודית<sup>16</sup>, ועל המלמדים מוטל לא רק להיות גדולים בתורה, אלא גם להיות בני התרבות הכללית המנסרת בחללו של העולם הזה. בפן המעשי, המצוי מבשר לנו כי במקרים רבים המלמדים דוברים את שפתה של התורה והמסורת, והלומדים דוברים את שפתה של התרבות הכללית.<sup>17</sup> אלמנט זה מוסיף נופך נוסף למשימת הביקורת שביקשתי להטיל לעיל על כתפי התלמידים. העברת ביקורת היא ממאפייניו היסודיים של הדו-שיח ודורשת שני צדדים. אם כנים הדברים שנאמרו עד כה, הרי שבמידה מסוימת אפשר לאפיין את שני הצדדים כנציגייהן של שתי השפות בדו-שיח הבית מדרשי. באותה מידה בה מוטל על המלמדים להביא את עולמה של התורה והמסורת לדו שיח הזה, מוטל על התלמידים לבטא את עולמה של התרבות הכללית העכשווית. כך יוכל להיווצר דו-שיח אמיתי בין שתי שפות, שהוא שלב הכרחי בדרך לתרגום ראוי.

## לסיום – על מקומו של התלמיד הקטן בעולם הגדול

דומני שחלק ניכר מתלמידי הישיבה חשים, במידה כזו או אחרת, בחוסר נוחות סביב שאלת התכלית בעשייה הישיבתית. בין אם תחושה זו באה לעיתים לידי ביטוי בשאלות מוסריות (הסדר), בתסכול מלימוד הגמרא, או סתם בהחלפת

<sup>15</sup> לשאלה השיפוטית האם מדובר ברעיונות מפותחים וראויים או ברעיונות בוסריים ושטחיים נניח כרגע. כפי שניסיתי להראות לעיל, גם החלק הנמוך ביותר של התרבות נושא עימו את רעיונותיה היסודיים. רעיונות אלו מונחלים לבני התרבות, גם אם אלו אינם מודעים לכך בצורה מלאה.

<sup>16</sup> או בניסוחו של הרב רא"ם: לדעת היטב תנ"ך, משנה, תוספתא, בבלי, ירושלמי ופוסקים. (אני לא יכול לחתום על זה שהכוונה היא זהה לחלוטין, אבל אם היא קרובה מאוד, הרי שלפניכם דוגמה קטנה לתרגום. השאלה היא: האם התרגום עוזר?)

<sup>17</sup> גם אם בצורה שטחית ולא מודעת דיה. במוכן זה גם על התלמידים מוטל לערוך היכרות מעמיקה עם יסודותיה התרבותיים של העולם הכללי. זאת משום שאין הם רק חברים פסיביים בו אלא חלק מעילית אינטלקטואלית המבקשת ליצור בו יצירה חדשה.

ספרים ונושאי לימוד בתדירות גבוהה, עקב תחושה עמוקה של חוסר סיפוק. במאמר זה ביקשתי להציע את עבודת התרגום כמרכזה של העשייה הלימודית בישיבה.<sup>18</sup> לפי הצעה זו, מוסד הישיבה נועד ליצור שפה דתית מעודכנת, באמצעותה יוכל האדם הדתי בן דורנו להתייחס לא-להיו, לתורה ולמסורת היהודית בכלל, בשפה המובנת לו. מטרתה של השפה החדשה היא לשמר את היחס החי של האדם הדתי לא-להיו ולתורתו, דבר המתאפשר רק אם השפה הדתית השלטת מובנת לו, והוא מסוגל להביע בה את עולמו הפנימי. אני סבור כי בזמננו הצורך בשפה דתית שכזו צועק לשמים. הניכור וחוסר ההזדהות של האדם עם מעשיו הדתיים פשו היטב בכל חלקי הציבור. הצורך הזה מוטל לפתחנו, בעיקר משום שעולם הישיבות הציוני דתי מתקשה מאוד להבין אותו, לא כל שכן להענות לו. אם ברצוננו לעמוד במשימה זו ולתרום לבנייתה של שפה דתית חדשה, לא נוכל להסתפק בעבודה מאומצת על התורה המתגבשת בבית המדרש. עלינו גם להיות קשובים לרוחות המנשבות בחוץ, לצרכים שרוחות אלו נושאות בחובן, ובעיקר לשפה אותה הן מדברות. בישיבת עתניאל האזנה לרוחות אלו אומרת, בין השאר, שלא די לנו לבנות תורה רוחנית עמוקה ומשמעותית הנוגעת בשמים. עלינו גם לבדוק את רגלי הסולם הזה ואיך תורה זו יכולה להתקיים ולהתגשם במציאות היומיומית הקשה שמחוץ לבית המדרש. חוויית 'הנפילה' הקשה עליה מעידים בוגרי ישיבתנו מסמנת שיש לנו מה להשתפר גם בתחום הזה, אם ברצוננו להגיע להשפעה משמעותית על שדרות רחבות בציבור.

אני מאמין כי הכרה בתפקיד אותו אנחנו ממלאים בציבוריות הישראלית ונכונות לשאת בעול הזה, יש בכוחן לטעון במשמעות את העשייה היומיומית בבית המדרש. ישנן אנרגיות וישנה עשייה שרק תחושת שליחות יכולה להביא אותנו אליהן, תחושה המבוססת על הבנה אמיתית של העשייה היומיומית שלנו, של מה שאנחנו עושים כאן.

<sup>18</sup> זהו המקום לציין את המובן מאליו - מדובר בהצעה בלבד. אם ישנן הסתייגויות מהצעה זו או שלילה כללית שלה, הרי שאסתפק בהעלאת בעיית המשמעות של העשייה הישיבתית על פני השטח. במובן הזה שאלת השאלה חשובה יותר מהתשובה המוצעת לפניכם.